

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1943-06-14, iš Štuthofo - į Vilnių

Meine lieben Wanduk und Daliuk!

Meine lieben Wanduk und Daliuk!

Heute haben wir Pfingsten - zweiten Tag - grüsse ich Euch am herzlichsten. Um meine Gefühle für Euch auszusprechen, habe ich keine passende Worte. Physisch fühle ich mich gut, aber seelisch - sehr schwer. Die Heimatweh ist fast unerträglich. Vielleicht wäre es besser, wenn ich welche schuld hätte - dann könnte ich sein einverstanden mit meinem Schicksal. Aber jetzt, ich, alter Dichter, der zwanzig Jahre war Vorkämpfer der deutschen Kultur in Litauen, der 20 Jahre lang belehrte litauische Jugend deutsche Kultur schätzen und ehren, der gegen Deutschland und Deutschtum nie etwas unterkommen, sogar gedacht, hat, - ich, alter Dichter, ganz unschuldig, bin aus der Heimat verjagt, eingesperrt, - bin ich ein unnützlich Ding geworden. Ja, in solcher Lage man kann schon seelisch krank werden. Wie lange werde ich die Heimatweh aushalten, weiss ich nicht, aber ein Ding zu sein ist sehr schwer. Erinnerst Du, wie Stefan George sagt:

Was ich tat,

Was ich litt,

Was ich sann,

Was ich bin?

Wie ein Rauch,

Der verraucht,

Wie ein Klang,

Der verklingt!

Es gibt Gerüchte, dass ich bald entlassen werde. Ich bin geneigt zu glauben, dass alle das sind blos Gerede und Quatsch. Die Briefe wir bekommen jeden Samstag, die Paketten - jeden Montag und Donnerstag. Briefen und Paketten machen mir grosse Freude (Brot - auch!). Sende mir keine eigeschriebene Pakette - sie sind zu umständlich. In Paketten kannst Du alles legen, was du hast, - ich werde alles bekommen. Was brauche ich - Du weisst selbst.

Die Lagerverwaltung ist sehr humanisch zu uns, sie macht alles, was sie kann um unsere Leben zu erleichtern, aber über mein weiteres Schicksal, wie vermute ich, weiss nicht viel [1r] // [1v] // mehr, als ich, - und ich weiss gar nichts!

Jetz[t] ich arbeite in der Kanzlei - arbeite freiwillig und viel, um Abends müde und erschöpft zu werden - um Heimatweh zu lindern.

Grüsse von mir den Vater, alle Nachbarn und Bekannten, - und Emilie vergiss nicht. Und Dalia - umarme sie zart und still - sie wird ohne Worte mich verstehen.

Schicke mir Rasierpaste „Skutal“ (in meinem Schrank, links oben) - eine Tube.

Schicke auch ein Büchlein von Baltuschaitis - seine Gedichte werden mich trösten.

Seien sie beide gesund und kräftig - meine guten, meine geliebten!

Erinnerst Du Pfingsten, als waren wir zusammen in Bayern, in Tirol?

Ja, jetzt sind auch Pfingsten!

Küsse Dich herzlich!

Dein Balys

D. 14 Juni 1943

Meine Adresse[:]

Prof. Dr. Balys Sruoga

Lager Stutthof b/Danzig

Block VIII E. [2r] // [2v] //

Mano mielosios Vanduk ir Daliuk!

Šiandien Sekminių antroji diena - nuoširdžiausiai Jus sveikinu. Nerandu tinkamų žodžių, kuriais galėčiau išsakyti, ką Jums jaučiu. Fiziškai jaučiuosi gerai, bet dvasiškai - labai slogiai. Tėvynės ilgesys beveik nepakeliamas. Gal būtų geriau, jeigu būčiau kuo nors kaltas - tada galėčiau sutikti su savo likimu. O dabar aš, senas poetas, dvidešimt metų skleidęs vokiečių kultūrą Lietuvoje, dvidešimt metų mokęs Lietuvos jaunimą branginti ir gerbti vokiečių kultūrą, nieko niekad neveikęs prieš Vokietiją ir vokiečius, net ir minties tokios neturėjęs, - aš, senas poetas, visiškai nekaltas, esu išstremtas iš savo tėvynės, uždarytas lageryje, - tapęs nereikalingu daiktu. Taip, tokioje padėtyje galima net išprotėti. Ar ilgai išversiu tėvynės ilgesį, nežinau, bet būti daiktu labai sunku. Ar atsimeni, kaip Stefan George [1] sako:

Ką dariau,
Ką kenčiau,
Ką mąščiau,
Kas esu?

Kaip dūmas,
Kuris išsisklaido,
Kaip garsas,
Kuris išnyksta! [2]

Yra gandų, kad mane greitai paleis. Esu linkęs manyti, kad visa tai tik plepalai ir nesąmonės. Laiškus mes gauname kiekvieną šeštadienį, siuntinius - kiekvieną pirmadienį ir ketvirtadienį. Laiškai ir siuntiniai suteikia man daug džiaugsmo (duona - taip pat!) [3]. Nesiųsk man registruotų siuntinių - su jais per daug vargo. Į siuntinius gali dėti viską, ką turi, - aš gausiu. Ko man reikia - Tu pati žinai. Lagerio vadovybė humaniška mūsų atžvilgiu, ji daro viską, kad palengvintų mūsų gyvenimą, bet apie tolesnę mano lemtį nežino daugiau [1r] // [1v] // negu aš, - o aš visai nieko nežinau! Dabar aš dirbu stovyklos raštinėje - dirbu savo noru ir daug, kad vakare būčiau pavargęs ir išsekęs - kad nustelbčiau tėvynės ilgesį.

Perduok nuo manęs linkėjimus Tėvui, visiems kaimynams ir pažįstamiems, - nepamiršk ir Emilijos [4]. O Dalią - apkabink ją švelniai ir tyliai - ji supras mane be žodžių.
Atsiųsk man vieną tūbelę skutimosi pastos „Skutal“ (ji mano spintoje, kairėj, viršuj).
Taip pat atsiųsk Baltrušaičio [5] knygutę - jo eilėraščiai mane paguos.
Būkit abi sveikos ir stiprios - mano gerosios, mano mylimos!
Ar prisimeni Sekmines, kai mudu kartu buvom Bavarijoje, Tiroly? [6]
Taip, dabar irgi Sekminės!
Širdingai Tave bučiuoju!
Tavo Balys

1943 m., birželio 14 d.

Mano adresas:

Prof. dr. Balys Sruoga
Stutthofa stovykla prie Danzigo
Blokas VIII E. [2r] // [2v] //

KOMENTARAI

[1] Stefan George (1868-1933), vokiečių poetas.

[2] Balys Sruoga iš atminties cituoja Stefano George's eilėraščio „Nakties daina“ (I) fragmentą iš poezijos rinkinio *Gyvenimo klimas*, plg. leksikos ir punktuacijos aspektais: „Was ich tat / Was ich litt / Was ich sann / Was ich bin: // Wie ein Brand / Der verraucht / Wie ein Sang / Der verklingt.“; visą eilėrašį žr. Stefan George, „Nacht-Gesang“ (I), in: *Der Teppich des Lebens und die Lieder von Traum und Tod mit einem Vorspiel*: 1900, [Berlin]: *Blaetter fuer die Kunst*, 1899, (<https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/george1899/0045>).

[3] „Kiekviena diena atnešdavo ką nors naujo. Prisimenu, birželio 10 dieną keletas mūsų gavo siuntinėlį. Vieni tuoj pasidalino su pasitaikiusiais čia pat draugais, kiti, gal labiau išalkę, pasidėjo į spinteles. Tačiau alkis visus labai kankino. Jėgos visų buvo labai išsekusios. Tomis dienomis buvo mažiau vilčių laukti paleidimo, nes po pirmųjų garbės kalinių išpūdžių gyvenimas ėjo ir toliau, kaip ėjęs“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 218).

[4] Emilija Viežbickaitė (Viežbicka) (g. 1900-?), Sruogų šeimos pagalbinkė, 1940-1945 m. gyvenusi Tauro g. 10 namo 3 bute. „Mūsų tarnaitė Vilniuje“ (Vandos Sruogienės pastaba).

[5] Jurgis Baltrušaitis (1873–1944), poetas. Nuo 1939 m. Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjas. Toliau minimą knygą žr. Jurgis Baltrušaitis, *Ašarų vainikas*, Kaunas: Valstybinė leidykla, 1942, (<http://www.tekstai.lt/tekstu-naujienuos/7525-jurgis-baltrušaitis-asaru-vainikas-pirma-dalis>).

Balys Sruoga apie šį eilėraščių rinkinį Jurgiui Baltrušaičiui rašė: „Ar gavai iš Kauno žinią, kad Tavo knyga „Ašarų vainikas“ Kaune išėjo ir jau beveik išparduota? Gražus leidinys ir skaitytojų pripažinimas – visuotinas. Tokios lyrikos mes dar neturėjome“ (Balio Sruogos atvirlaiškis Jurgiui Baltrušaičiui, iš Vilniaus – į Paryžių, 1942-05-06, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 693, l. 1v).

Balys Sruoga išsamiau pristatė eilėraščių rinkinio ypatybes, ypač pabrėždamas vilties, paguodos pavojaus metu ir žmogaus dvasios stiprybės motyvus:

„- Statykite jūsų namus ant Vezuvijaus, siųskite jūsų laivus į nežinomas marias! – mefistofeliškai kvatojosi kadaise Nietzsche. Žmonės jį bepročiu laikė.

Statyti namus ant Vezuvijaus, kad dieną naktį nerimasčiu sirgtum, belaukdamas, kada klastingasis krateris ugnimi spjaudyti pradės, ir tavo trobą, ir tavo darbą, ir tavo galvą garuojančiais pelenais pavėrs?

Padorūs miesčionys uždarė langus, užleido užuolaidas, užsklendė duris, kad pamišėlių klaukus vaitojimas jų širdies nepasiektų.

Niekas negelbėjo. Atėjo 1914 metai. Amžiai apsivertė. Naktys su dienomis susivėlė. Dangus krauju pasruvo. Visas pasaulis pasiutusiu Vezuvijumi virto. Latakais ir vieškeliais, plačiais laukais ir sesulių darželiais ugninė lava papliupo, ėdri, nepasotinama. Padorieji miesčionys atsidadė beprotybės slenkstyje...

Ne, ne beprotis buvo Nietzsche, jis tiktai, žmonių menkystos skausmu paspringdamas, vaitojo:

- Statykite jūsų namus ant Vezuvijaus... Mokykitės gyventi pavojuje!

Ramioje buityje, rūtelių darželyje visi esame gudrūs, bet kas moka gyventi ant Vezuvijaus, kas moka gyventi pavojuje?

Budintis pavojus padvigubina, paketurgubina jėgas, sprandą nesilenkiančio plieno prikošia, valią deimantui ir dinamitui prilygina. Kas taikos metu atrodo neįveikiama sunkenybė, pavojaus metu – niekaniekis. Pavojaus metas gimdo heroizmą, gimdo žygius, kuriuos dainiai per ilgus amžius dainuoja. Pavojaus metas moko drįsti ir laimėti...

- Mokykitės gyventi pavojuje!

Pavojaus rūstųjų metų Baltrušaitis broliams atnešė savo nuostabią Ašarų vainiką.

Baltrušaičio *vainikas* ne tasai, kuriuo pasipuošusi sesulė jaunystėje džiaugias, ir ne tasai, kurį gauna dosnus šeiminkas, derlingai pjūčiai pasibaigus. Baltrušaičio vainikas – tasai, kurį drąsus statytojas iškelia ant suręstų gegnių bažnyčios bokšto, išsiremančio į mėlyną padangę. Iškelęs rūstųjų vainiką, Baltrušaitis šaukia liūdinčius brolius į mėlynuosius *vilties* tolius, į mokėjimą gyventi pavojuje:

Šios pakalnės verge, garbink audros paukštį,
Kai jo drąsų sparną viesulas pagauna,
Gal tu pats pakilsi į padangės aukštį,
Kur tu vėl atrasi savo širdį jauną...

Tavo vargo daržas – tavo karalystė,
Audros laisvas kelias – žemės tyrų tolis,
Jei tu jo ilgėsies, jei išmoksi drįsti,
Ji ir tavo vargū du sparnu paskolins!
(„A. V.“, 90 p.)

Jei išmoksi gyventi pavojuje – „gal ir pats pakilsi į padangės aukštį!“ „Jei ilgėsies, jei išmoksi drįsti“ – audra ir „tavo vargū du sparnu paskolins!“
Kas iš to, kad pasaulis pašėlusiu Vezuvijumi virto!

Kas per liūtis! Bet, širduže,
Savo baimės neklausyk –
Audros tūžta ir išūžia
Nenaikindamos išsyk...
(89 p.)

„Audros tūžta ir išūžia“, o visa kita nuo tavęs, širdgėlos broli, paties priklauso:

...nors ir vargti žmogui duota,
Žmogum ši žemė vainikuota,
Ir amžių žiedas – jo diena...
(91 p.)

Rūstų metų atnešė mums Baltrušaitis savo Ašarų vainiką, skelbdamas viltį ir paguodą. Rūstus metas – ne toks, kad būtų galima pavieniam broliui užsidaryti savyje, dūmoti savo dūmas, sirgti savo širdgėla. Net tieji, kurie tariasi esą amžinybės žyniai ir neprivalą pasiduoti šios dienos užuogaidoms bei rūpesčiams, – net poetai privalo įsijungti į bendrąją brolių našta. Kadaise Nekrasovas skelbė:

Gali poetas ir nebūti,
Bet būt pilietis privalai! –

tuo būdu poeto talentą sumenkindamas iki kažkokių nemokamo priedo prie paprasto piliečio. Baltrušaitis tą patį – piliečio ir poeto sandoros – klausimą sprendžia daug giliau ir nepalyginti protingiau:

Dainiau, metęs džiaugsmą pigų,
Semk iš skausmo, ne iš knygų,
Žodį, Dievo žaibui lygų...

Tą, kuris mums galią duoda,
Verčia aušti naktį juodą,
Skelbia viltį ir paguodą...
(48–49 pp.)

- Mokykitės gyventi ir kurti pavojuje!

[...]

Ašarų vainikui Baltrušaitis tikrai sėmė žodį iš skausmo, ne iš knygų. Daugumas *Ašarų vainiko* eilėraščių buvo sukurta ar bent išbaigta beveik karo laukuose, pasaulinio karo metu.

Milijonai nelaimingųjų karo atbėgėlių, šimtai tūkstančių nukautų ir sužeistų. Ugnis, kraujas, mirtis, pagieža ir neapykanta.

Visa tai netruks amžinai. Visa tai praeis. Visa tai – tik trumpas mirksnis amžių sandoroje. Poetas, karo lauko griausmų draskomas, dvasia išsiplėšia iš šios dienos. Nes [...] [N]ėra kitos paguodos šios žemės siaubuose, kaip atitrūkti nuo jų, pasikelti dvasia ties jais, amžinybės žvilgsniu į juos žiūrėti. Visa aprėpiančios amžinybės žvilgsniu, o ne žemės kurmio žlibomis akimis“ (Balys Sruoga, „Baltrušaičio vainikas“, Vilnius, 1941-05-15, in: Jurgis Baltrušaitis, *Ašarų vainikas*, Kaunas: Valstybinė leidykla, 1942, p. 93–96; 105–106).

[6] 1922 m. Sekminės Balys Sruoga ir Vanda Daugirdaitė sutiko Bavarijos Alpėse, tris dienas praleido Tiuringijoje, Harco kalnuose, kur pasižadėjo vienas kitam: „Negalėdami sutart dėl vietos, nutarėm važiuot į Bavarų Alpes. Susitikom Miuncheno stoty ir nuvažiuom į kalnus. Buvo puikus pavasaris, pievos žydėjo, kalnai buvo dar padengti sniegu. Ejom pėsti daug kilometrų, kėlėmės gan aukštai – praleidom nepamirštas dienas...“ (Vandos Sruogienės pastaba, in: Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei, iš Miuncheno – į Berlyną, 1922-05-30, [Vandos Sruogienės mašinraštis], in: *BLKMČ BS*, l. 32, *KC PENN*, l. 29).

Balys Sruoga aprašė, ką jie išgyveno per Sekminės:

„Ir man ilgu, ir aš taip noriu, kad būtų skaudu – Aš taip skausmo noriu, o tu šito nesupranti“ – –

O tu, o tu ar žinai, kiek aš laukiau, kol tu šituos žodžius pasakysi?! O tu ar žinai, kad tai yra mano žodžiai, kurie visuomet buvo many, kurių aš tau niekuomet nesakiau, nes aš tikėjau, kad ateis ta valanda, kada tu juos pasakysi, ir jie bus teisingi! Tu juos netyčia pasakei, bet kaip gerai, kad tu juos pasakei!

Ar tu žinai, kokia mėlyna paukštė nuskrido nuo mūsų akių ten, toli į nebūtybę, nuo mūsų akių, kurias ji uždengusi sparnu laikė, nuskrido, kad daugiau nebesugrįžti – ar tu žinai, kokią tu paslaptį tais savo žodžiais pasakei? Iki šiol ta paslaptis buvo kiekvieno mūsų skyrium, bet dabar ji pasidarė mūsų viena, mūsų bendra, mūsų neišsėmiama paslaptis! Ir jeigu net Tu būtum pasakius kitur, kitąsyk ne tokiaime gerame, ne tokiaime begaliniai gražiame laiške, tai nebūtų buvę taip gražu ir taip teisinga!

Tu ar manei, kad aš tave už tų žodžių pagausiu?

Tu ar žinojai, kad aš toks žulikas esu, kad aš maniau ir laukiau, kad tu pasakytum tai, ką aš manau?..

Atsimeni Tiuringiją, tą mažą gražią, kaip ji vadinasi – aš jau nežinau, jei ne Juozapato pakalnę? Paskutinį rytą tau buvo liūdna – atmeni? Tu norėjai kažką sakyti, o tik pasakei – pasižadėkim. Aš tau nieko nesakiau, tylėjau ir sekiau tavo mintis. Man nebuvo liūdna, man buvo sieloj giedra ir man dainuoti norėjos... Paskui tu pasakei tikrai bijanti, kad nepražūtų tai, kas mūsų santykiuose buvo gražu, tuomet aš tave pabučiavau, ir tu buvai lengva kaip daina ir prinykai prie manęs, nors iš ryto tu nenorėjai manęs bučiuoti... Aš tuomet irgi nieko tau nepasakiau... O tu sakai: „O tu šito nesupranti...“ Po to, ką aš tau priminiau, tu turbūt jau nemanai, kad aš nesuprantu – aš per daug giliai tave visą jaučiu, kad to nesuprasti – bet taip gerai, kad tu tai pasakei... Bet tasai skausmas, apie kurį tu kalbi, tai nėra skausmas, skausmas, kurį kentėti reikia, tai nėra skausmas, kurį iškentėjus pereina... Tai yra skausmas, kuris ateina su dainomis, su pasakomis, su burtais, su magnetiniu žemės virpėjimu ir kurį gyventi reikia pačiam būti pasakingam!.. Ir jei aš ateitau in tave, išblyškusią ir nuvargusią, nemiegotą ir nusilaksčiusią, – juk skausmas būtų toks šiokiadienis, juk džiaugsmas būtų toks liūdnas, kurio ir laukti nei nereikėjo – – – [...]

Bet tu, Vanduk, – aš net pasakyt nemoku, – tu kaskart daugiau ir daugiau esi tokia, kokios aš tavęs senai senai laukiu. Ir tu seniau man tokių kaitrių, tokių kaitrių laiškų nerašydavai, kokius dabar paskutinius tris laiškus parašei. Skaitau ir pasigeriu, ir apsvaigstu, ir net aš pats bijau, neišlaikysiu – ir net bijau tave tą momentą pamatyti, kad koks debesėlis neužtemdytų to skaistaus apsvaigimo, kuriuo aš tavo laiškuos pasigeriu! [...]

Aš tau dar rytoj parašysiu keletą žodžių – ar tu dar begausi Berlyne? O man po Tavo laiško perėjo visas nusiminimas, aš vėlei jaučiuos stiprus ir tvirtas, aš vėlei noriu gyventi ir skrajot.

Vandukai, bet tu nemanyk, kad aš tavęs nepasiilgstu! Aš tik gal kai kada tau tyčia nesakau to, ko laukiu, kad tu pirma pasakytum, bet kas nedalinamai mūsų abiejų sielose gyvena –

Bučiuoju tave visą visą tūkstančius kartų iki skausmui, iki gėlai, iki apsvaigimui –

Tavo Boliukas“ (Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei, iš Miuncheno – į Berlyną, 1922-07-24 ar 25, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 507, l. 1r-v, 2r-v).

Balys Sruoga sunkesniais laikotarpiais ragindavo Vandą Daugirdaitę prisiminti Sekminės:

„Ar tau neilgu, Vandukai?

Ar tos trys tikrai dienos, kartu pergyventos, širdy nieko nepaliko? Vandukai!

Ar tylų vakarą Tavo siela nieko negirdi?

Pasiklausyk, užsimiršk – atsimink mėlyną toli –

Bal.“ (Balio Sruogos atvirlaiškis Vandai Daugirdaitei, iš Miuncheno – į Berlyną, 1922-06-09 ar 10, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 659, nr. 9, l. 1v).